

DOCUMENTA

Amb gran complacència hem transcrit:

a) L'Acta de l'Excm. Ajuntament de la Ciutat, en què s'acordà declarar fill il·lustre de Mallorca el nostre Ven. Fra Lluís Jaume, Franciscà, martiritzat a S. Diego de California, i posar el seu retrat en la sala d'honor de la Casa de la vila de la capital de Balears.

b) El certificat de naixença del mateix Fr. Lluís Jaume en 17 Octubre de 1740, el de son bateig el dia següent, que li administrà el Vicari D. Bartomeu Gayà, Prevere, i el de la seva professió religiosa, feta el 28 de Setembre en el convent de les llagues de S. Francesc en mans de Fr. Bartomeu Pieras, mestre de novicis i Definidor.

c) La Biografia de l'honor Antoni Oliver dels Calderers, treball acabat del nostre estimat Apotecari D. Climent Gayà, gran admirador d'aquell qui fou Apòstol de l'Agricultura de Mallorca.

d) *Estampas Santjuanenses*, producció de Fr. Rafel Ginard Bauçà, glòria de la poesia i lletres. Evoquen escenes de la seva minyonia, pinten amb vius colors paisatges del nostre terme, tots humils, suaus i riolers, el puig de Sant Nofre, el carreró de Mayà amb la «mata escrita», i recorden la devoció que Sant Joan ha tingut des de l'antigor al gran Doctor Il·luminat.

Volem fer constar el nostre agraïment al culte sacerdot D. Antonio Pons, Prevere, gran investigador de la història de Mallorca, per la seva valuosa cooperació a DOCUMENTA.

I de Sineu, que n'és la mare gloriosa d'aquesta encontrada «Siniium», hem traslladat a DOCUMENTA els actes brillantíssims celebrats en la festa que allà s'organitzà en honor de Sant Marc Evangelista, y la gran vetlada històrico-literària, els temes premiats i els proposats per al VI Certamen, la biografia de Fra Jaume Font, Agustinià, fill de Sineu, predicador de gran fama i escriptor místic; la de la Ven. Sor Maria Elisabet Sabater, monja concepcionista del monestir de dita vila, a on va néixer, morta

amb olor de sentedat. Ja saben els amics de la vila reial de Sineu i bons protectors nostros, que DOCUMENTA té sempre a gran honor rebre la seva col·laboració preciosa.

Per acabar vull endreçar una escomesa fervent i ben desinteressada a la joventut estudiantosa del nostre poble, als col·legials, seminaristes, universitaris, etc., i voldria que la meua invitació tengués un poc de la força de la paraula d'Elies Tesbites, que era com antorxa encesa (*quasi facula ardebat*) perquè els moguéssim i obligàssim a ajudar la nostra obra cultural històrica, i amb les seves primícies intel·lectuals donarien més relleu i esplendor an aquests Certàmens començats i podrien dir ben fort: Sant Joan té bons conradors de la mare terra, és el graner de Mallorca; Sant Joan també té fills que saben conrar el camp de les lletres i ciències humanes i estimen i donen dies de glòria i grandesa a son poble.

Mil gràcies a tots els qui m'han escoltat.

168.

TRÍPTIC PER LA HISTORIA DE LA VILA DE SANT JOAN

Parlament llegit per En Joan Muntaner i Bujosa en el teatre de la dita Vila el dia 20 de gener de 1944, amb motiu de la festa del patró Sant Sebastià.

Quan el meu bon amic En Francesc Oliver me convidà a prendre part en l'acte que estam celebrant, vaig dubtar de tot d'una si acceptar o no; però després, considerant que d'alguna manera havia d'agrair les invitacions immerescudes que aquests dos anys passats m'adreçà el senyor Batle d'aquesta Vila per assistir a la festa de tal dia com avui, i a més com no podia refusar la indicació de l'amic Oliver, vataquí perquè vaig acceptar l'encàrrec.

Per no tenir recollits materials que donassen de sí per parlar d'un sol tema referent a la història de Sant Joan, vaig posar mà a unes notes que guardava per publicar a DOCUMENTA, les quals m'han permès redactar tres estampes històriques. Aquest tríptic es compon de: *Una familia privilegiada, El senyor de la Bastida i les Germanies*, i finalment *Un episodi del segle XVII*.

Una família privilegiada

Antigament les famílies de Mallorca estaven dividides en estaments, segons la seva posició social i econòmica. Entre les que figuraven dins l'aristocràcia de la nostra pagesia hi havia la família Bauçà.¹ És aquesta una de les més antigues, puix veim que en el Repartiment fet en la Illa després de la reconquesta En Folquet Bauçà obtingué part d'una alqueria en el districte d'Inca.²

Totes les famílies mallorquines d'aquest cognom surten de la que s'establí a Sant Joan quan En Pere Bauçà adquirí d'En Pere Canut, als 7 de setembre de 1250, l'alqueria Mayà, la qual, vinculada al llinatge, amb el temps va anar a parar a la casa Villalonga de Ciutat. D'aquesta família de Mayà sortí la branca que s'assenta a principis del segle XV a Lluchalcari,³ la qual, a més de competir en importància amb la casa troncal, dona origen a totes les famílies Bauçà de Deyà, Sóller i Valldemossa.⁴

El rei En Jaume I concedí a son capità Joan Bauçà, el 8 de febrer de 1256, privilegi de franquesa de drets tant per ell com pels seus descendents; per tant, en virtut d'aquesta gràcia totes les famílies Bauçà estaven exemptes dels impostos universals.

A mitjan segle XV, es començà a discutir a la família Bauçà aquest privilegi, i en el plet que per això es va promoure es donà sentència, el 17 d'octubre de 1448, en la qual es diu: que tots els individus de llinatge Bauçà han d'esser considerats de calitat militar i homes de paratge, com a descendents de la casa de Mayà, i han de tenir les mateixes exempcions que gaudeixen les persones de privilegi militar.

Malgrat l'anterior sentència, a la segona mitat del segle XVI veim que totes les viles de

Mallorca que tenien empadronades famílies Bauçà els mogueren plet pel mateix motiu.⁵ Allavors totes elles es mancomunaren per pledejar en comú fins que obtingueren una vegada més la confirmació de son privilegi en virtut de sentència donada per la Reial Audiència el 8 d'octubre de 1585. Així ho comunicà el Lloc-tinent General al Batle de San Joan al mateix temps que li manava que baix de pena de 200 lliures de penyora tengui a Pere Bauçà com a home franc de pagar qualsevol impost i que ho faça saber als recaudadors de la vila perquè no el tornin molestar més.⁶

L'any 1612, els Jurats de Valldemossa tenien plet posat per la mateixa raó amb els Bauçans d'aquella vila. En aquest plet veim que declararen com a testimonis els santjoaners: Miquel Gual, Rafel Gayà, Bartomeu Ferrer, Gabriel Portell, i els honorables En Pere Ferragut i Bartomeu Fiol de Carrutxa, tots ells ja d'edat, els quals s'avenen en afirmar que sempre han vist en el poble de Sant Joan que tots els individus de llinatge Bauçà han gaudit del privilegi de franquesa i són exemps d'entrar en la insaculació dels càrrecs de la Casa de la Vila, com també: *han pagat y paguen los delmes dels bastiars a la doncella y sens may donar delme al batle ni altres persones.*⁷

Però es donava el cas que en aquesta vila hi havia també els Munars, Gayans i Rosellons, que fruïen dels mateixos privilegis dels Bauçans,⁸ els quals per fer valer sos drets inscriviren son nom en el nou registre de francs que l'any 1658 féu la Universitat de Mallorca. Per aquest motiu sabem que dit any hi havia a Sant Joan 61 Bauçans, 23 Gayans, i 6 Munars, nombre excessivament elevat per a un poble de veïnat reduït, cosa que feia que el pes de les càrregues comunes de la vila caigués sobre les restants famílies.⁹

¹ Sobre aquest punt, vegi's: JOSÉ RAMIS DE AYREFLOR, *Alistamiento noble de Mallorca*, p. 53, y M. ROTGER, *Història de Pollensa*, I, p. 107.

² Tres jovades de l'alqueria Algeir.

³ RAMIS DE AYREFLOR, *Ibid.* p. 387.

⁴ Tenim notícies de les: Bauçà de la Taulera, Bauçà bleda y Bauçà de la Alqueria Blanca a Sóller; Bauçà de Lluchalcari i Bauçà de la Torre-redona a Deyà; Bauçà del Pla del Rei, Bauçà de l'hereu, Bauçà de Mirabó i Bauçà sord a Valldemossa.

⁵ RULLÁN: *Historia de Sóller*, I, p. 378.

⁶ Apèndix I.

⁷ Arxiu Municipal de Valldemossa: *Llibre parcial entre els Jurats i els Bauçans*.

⁸ El privilegi de la família Gayà el publicà don Josep Ramis d'Ayreflor en el *Bolletí de la Societat Arqueològica Luliana*, t. XIV, p. 139, i el de la família Roselló es pot veure a DOCUMENTA p. 7.

⁹ En dit registre no hi figura cap Roselló. Vegi's Apèndix II.

D'això, aquí en teniu numèricament un exemple: L'any 1581, segons estimació general, els béns d'aquesta Vila estaven valorats en 194.316 ll., dels quals n'hi havia per valor de 21.960 ll., 1 s., 2 d. que eran propietat dels francs, que ajuntats als béns dels senyors de possessions que pagaven a Ciutat, sumaven 95.102 ll., 11 s., 2 d. Per tant, els béns santjoaners subjectes a tributar quedaven reduïts a 99.313 ll., 8 s., 10 d.

Un altre exemple: L'any 1738 es féu un sorteig per soldats; doncs bé, dels tretze joves allistats n'hi havia set que estaven exempts del servei militar per esser de famílies franques.¹⁰

Com és natural, tot això no era ben vist pel poble i donava peu que les autoritats locals discutissen a dites famílies, no la franquesa, sinó el fet que totes elles descendissen de qui havia obtingut el primitiu privilegi. Per millor defensar la causa, tots els individus d'aquests quatre llinatges que antes pledejaven per separat constituïren la *Confraria del Francs* i sostingueren en comú llurs pretensions en contra dels Jurats o regidors d'aquesta Vila, gastant en plets gran quantitat de diners, i així perdurà la pugna, fins que la Constitució de l'any 1812 abolí aquesta classe de privilegis i considerà tots els espanyols iguals per ajudar a les càrregues comunes.

El Senyor de la Bastida i les Germanies¹¹

A principis del segle XVI, degut al mal govern, deutes comuns, abusos d'autoritat i altres causes, hi havia cert malestar dins les classes baixes de Mallorca, malestar que anà creixent fins al punt que l'any 1521 determinà l'alçament dels agermanats contra els nobles i altres que no simpatitzaven amb els seus ideals, als quals motejaven de «mascarats». El foc revolucionari encès pels menestrals de la Ciutat es propagà a tota Mallorca, i si bé en un principi es veïen causes que justificaven el moviment, prompte el poble es desbordà i vengué el desastre.

¹⁰ Apèndix III i IV.

¹¹ Per a la redacció d'aquesta estampa santjoanera m'he valgut dels «Expedients d'indemnització de la Germania», que es troben a l'Arxiu Històric de Mallorca. Les notes que vaig extreure dels mateixos estan publicades a DOCUMENTA, p. 295 y ss.

El senyor de la Bastida, mossèn Pere de Sant Joan, per millor assegurar la seva vida i la dels seus familiars, havia passat a viure a la seva alqueria, on es trobava quan un dia hi comparegué un estol d'agermanats de Ciutat i Montuïri que el s'emportaren amb sa família, i quan foren a Ciutat el posaren pres a la Torre de l'Angel del palau de l'Almudaina.¹² Amb això arribà el dia del Corpus i una colla de desmandats que havia tramet de matar-lo quan la processó fos fora de la Seu, no pogué dur a terme son intent criminal per haver-se aquella suspesa degut a un fort temporal d'aigua. Per aquest motiu, i mitjançant les gestions de dos bons amics, que els oferiren certa quantitat de diners, el senyor de la Bastida salvà la vida.

Un dia succeí que fonc mal ferit un tal Rosselló i es féu córrer la veu que ho havia manat fer mossèn Pere de Sant Joan. Aquest fals rumor encengué les sanges dels agermanats, els quals, tumultuosament i armats, es presentaren al Palau de l'Almudaina. Ja havien fet passar la porta de l'escala que pujava a la presó quan es presentà «l'instador» En Joan Crespi, el qual, dirigint-se als desmandats, els diu: «Sols els treidors s'atreveixen a fer malbé i damnificar la casa del Rei. Anem a casa de mossèn Sant Joan i metam-nos en segur de tots son béns». D'aquesta manera aquell avalotapobles conseguí desviar la criminal intenció dels amotinants i arribats que foren tots ells a casa de mossèn Sant Joan, la saquejaren, destrossant els mobles, que tiraren per les finestres al carrer, i l'haurien derrocada si En Crespi ja abans no hi hagués posat la bandera i senyal reial.

El senyor de la Bastida arribà a fugir de la presó amb l'ajuda d'uns bons amics, i tingué després maneres d'arribar amb un llaüt a Menorca, a on hi havia ja altres mallorquins fuits dels agermanats. D'allà passà a Barcelona, i

¹² El cronista Binimelis a la seva *Història de Mallorca* (ed. J. Tous, T. V. p. 224) conta el següent episodi: «Fueron una partida de Comuneros a la posesión de La Bastida y llevándose a Huguete de San Juan, mujer e hijos, salió Antonio Roca con 36 hombres bandidos con sus perros en el collado que llaman de la grava, junto al Puig de San Onofre y les quitó al Huguete perdiendo cinco de los suyos». Com es pot veure l'historiador confon el nom del senyor de La Bastida, puix que consta a l'expedient d'indemnització que era Pere i no Huguete.

després a València, on també s'hi trobaven alguns nobles refugiats, els quals, junt amb els de Menorca l'elegiren com a síndic per anar a la Cort, per tal d'informar de cert del que passava a Mallorca, i al mateix tems demanar forces perquè vinguessin a reduir els agermanats.

També hi va haver alguns santjoaners que passaren la seva, per no simpatitzar amb els ideals de la germania. Un d'ells era l'honorable Guillem Gual, qui malgrat anar de tot d'una fuit, fou capturat pels agermanats i posat a la presó de la Torre de l'Àngel en companyia del senyor de la Bastida. Quan aquell conseguí fugir, partiren els dos plegats, patint junts les mateixes calamitats fins que arribaren a València. Més tard, mentre mossèn Santjoan quedava allà per organitzar tropes, ell s'embarcà amb les forces que s'enviaven per ajudar als qui s'havien refugiat dins les murades d'Alcúdia, i d'aquesta manera es reuní amb els altres santjoaners que allà es trobaven.

Una altra víctima fou mossèn Jaume Bauçà de Mayà, el qual, quan va veure que els agermanats el perseguïen, va arrebregar de casa seva tot lo que va poder i mentre la seua dona anava a posar-se en segur dalt el Puig de Santa Magdalena d'Inca, ell partí cap al Castell de Santuari a on s'eren refugiades altres persones, entre elles alguns paisans seus, amb els quals, més tard, partí a Alcúdia, i allà tingué a càrrec seu la companyia de tots els santjoaners que havien cercat redòs dins les murades alcu-dienques.

A l'entretant, N'Onofre Reure de la Pobra s'havia apoderat de les claus de la Bastida i s'era convertit en senyor de la possessió, a on anava sovint acompanyat d'un bon estol de gent a cavall, i allà, en disbauxes es menjaren, segons consta d'un inventari, un centenar de moltons, més de seixanta quarteres de forment, molt d'aviram i bona quantitat de vi.

Mentre les autoritats de la Ciutat s'apoderaven de tot el gra i llegum que hi havia a la Bastida, per subvenir al manteniment del poble, altres alqueries es veren saquejades pels estols d'agermanats que contínuament passaven pel terme de Sant Joan quan anaven i venien del setge que En Joanot Colom tenia posat a Alcúdia.

A Orta, que era aleshores propietat de mossèn Bartomeu Rossinyol, un dia s'hi presentà N'Antoni Genovart, cap de l'ofici de sabaters, acompanyat d'una colla dels seus, i carregaren dos carros de blat, que s'emportaren a Ciutat.

Una seixantena d'agermanats a cavall, que retornaven de Petra a Ciutat, després d'haver mort mossèn Desbach, s'aturaren a la possessió d'En Gabriel Castanyer, el qual amb son fill també s'havien hagut de refugiar a Alcúdia, i després de rompre les portes saquejaren les cases; la senyora es salvà degut que, al saber el dia abans que els agermanats eren a Petra, cercà redòs a la casa d'Antoni Fiol. La situació topogràfica d'aquesta possessió feia que sovint s'hi aturassen els agermanats de Campos quan passaven per allà, i prenien tot el que necessitaven.

De la possessió de Gaspar Rossinyol, una colla d'agermanats de Ciutat i de Felanitx s'apoderà del bestiar de llana, que després veneren a Montuiri. Els de Sineu també hi feren la seva passada, però es contentaren amb sols una caixa de roba.

La dona Beatriu, muller del senyor de la Bastida, que a més de conèixer les angúnies de l'enyorança des que fou separada de son marit, i de veure son casal assaltat i fet malbé, va haver de suportar les calamitats del temps fins a l'extrem de sentir els rigors de la necessitat. Hem vist una comunicació dirigida per les autoritats de Ciutat al Batle de Sant Joan, en què li diuen que, per fondejar en el port un vaixell carregat de blat, permeti que la senyora de la Bastida disposi de tot el forment que necessiti, tant per son manteniment com per la gent de la possessió. Més tard, quan arribaren els vaixells que duïen ajuda als refugiats d'Alcúdia, els agermanats enviaren allà forces, les quals es disposà que fossen mantenudes i pagades de béns dels mascarats. Per aquesta raó embargaren la Bastida, però quan la senyora hagué pagat 665 lliures y 4 sous, a més de 50 lliures per la Santa Quitació, en què fou compost son espòs, es manà al batle de Sant Joan que li restituís l'alqueria.¹³

¹³ Apèndix V, VI i VII.